

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізація 016.01 Логопедія
Ключкей Олександра Олексіївна

Керівник: **Сімко А.В.**,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії і
спеціальних методик

Рецензент: **Гончарук Н.М.**,
доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПИСЬМА У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПІДТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	12
1.1 Значимість розвитку програмування, регуляції та контролю у оволодінні письмовою мовою	12
1.2 Сучасні уявлення про дисграфію	18
1.3 Міждисциплінарний підхід до профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку	28
Висновки до 1 розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОГРАМУВАННЯ, РЕГУЛЯЦІЇ І КОНТРОЛЮ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	38
2.1 Мета, завдання, методика та організація дослідження	38
2.2 Аналіз результатів вивчення програмування, регуляції та контролю рухових та пізнавальних функцій у дошкільників із затримкою психічного розвитку	47
Висновки до 2 розділу.....	75
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ДИСГРАФІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	78
3.1. Науково-теоретичне обґрунтування особливостей логопедичної роботи	78
3.2 Особливості логопедичної роботи з профілактики дисграфії у	

дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	85
Висновки до 3 розділу.....	106
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110

ВСТУП

Актуальність дослідження. На даний час порушення писемного мовлення є одним із найпоширеніших мовних патологій в дітей, особливо в дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). На сучасному етапі розвитку логопедії вивчено симптоматику, механізми дисграфії, структуру даного мовного порушення, розроблено як загальні методологічні підходи, так і напрямки, зміст та диференційовані методи корекції різних видів дисграфії (Н. Гаврилова (2009), Є. Данилавічюте (1997), О. Корнєв 2003), А. Малярчук (2008), О. Мілевська 2015), Р. Лалаєва (2003), Є. Логінова (2004), Л. Парамонова (2001) та ін.). Однак питання профілактики порушень письма у дошкільників із ЗПР недостатньо висвітлено у спеціальній літературі, але саме воно є значущим для визначення змісту логопедичної роботи з підготовки дітей із ЗПР до навчання грамоти.

Значним показником готовності до шкільного навчання є сформованість у старших дошкільників передумов до оволодіння письмом. Аналітичний огляд літератури дозволив виділити, що саме недостатня сформованість передумов до оволодіння письмом у дошкільників з ЗПР є причиною виникнення у них у молодшому шкільному віці порушень писемного мовлення (А. Богуш (2003), Є. Логінова (2004), С. Шевченко (2004) та ін.).

У дослідженнях звертається увага, що структура порушення письма в дітей із ЗПР найчастіше є комплексною, з різною мірою вираженості, недостатність ряду вербальних і невербальних психічних функцій, відповідальних за забезпечення процесу письма, співставлення та ступінь недорозвинення яких індивідуальні в кожному конкретному випадку. Тому в процесі логопедичної роботи з дітьми із ЗПР рекомендується використовувати специфічні засоби та методи корекційно-розвивальної роботи. Експериментально доведено, що для дітей зазначеної категорії характерно: зниження уваги, пам'яті, працездатності, уповільнення процесів прийому та переробки сенсорної інформації, недорозвинення мовної діяльності, незрілість

мислення, низька пізнавальна активність, емоційно-вольова незрілість (А. Богуш (2011), Н. Гаврилова (2009), Т. Дуткевич (2002), Т. Конопляста (2010), В. Лубовський (2011), С. Шевченко (2004) та ін.).

Вчені (О. Бєлова (2017), Н. Борякова (2003), Л. Виготський (1982), В. Власова (1984), Т. Сак (2000), С. Шевченко (2004) та ін.) звертають увагу на те, що специфіка розвитку дітей із затримкою психічного розвитку обумовлена недорозвитком мозкових структур, несформованістю вищих психічних функцій та аналітико-синтетичної діяльності, що відбивається на розвитку пізнавальних функцій та їх компонентів, мовлення та особистості в цілому, що надалі позначається на оволодінні письмовою мовою.

Згідно з даними нейропсихології (Т. Ахутіна (2008), Т. Візель (2005), Н. Гаврилова (2010), А. Семенович (2007), В. Тарасун (2008), Л. Цветкова (1997), О. Цвірко (2010)), несформованість компонентів структурно-функціональної організації мозку, зокрема лобових відділів головного мозку та пов'язана з цим недостатність нейродинамічного компоненту психічної діяльності зумовлюють порушення в організації процесу письма, як діяльності, що стане фактором виникнення дисграфії. Тому для дітей зазначеної категорії особливо важливою є комплексна робота фахівців, яка спрямована на всебічний розвиток психіки дитини, функціональних компонентів мозкової організації, тобто на профілактику можливих труднощів навчання.

Відповідно до нормативних документів основна загальноосвітня програма дошкільної освіти спрямована на підготовку вихованців до школи, тобто на розвиток дитини, необхідне та достатнє для успішного освоєння ними основних загальноосвітніх програм початкової загальної освіти. Необхідною умовою є виховання загальної культури, розвиток фізичних, інтелектуальних і особистісних якостей, формування передумов навчальної діяльності, які забезпечують соціальну успішність, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку, корекцію недоліків їх фізичного та психічного розвитку. Особливо важливо враховувати ці вимоги при організації корекційно-

розвивального процесу навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку.

Комплексне вивчення рівня розвитку базових складових психічної діяльності у дошкільників із ЗПР дозволить визначити фактори ризику виникнення дисграфії та створити технології логопедичної роботи з профілактики порушень письма. У цьому дослідженні під терміном «профілактика» ми маємо на увазі сукупність запобіжних заходів. Таким чином, технології логопедичної роботи з профілактики дисграфії будуть спрямовані на запобігання можливим відхиленням у формуванні базових складових психічної діяльності, що призводять до порушень формування писемного мовлення.

Сьогодні проблема порушень письма, їх профілактики та корекції у дошкільників із ЗПР через свою складність та особливості прояву дефекту є міждисциплінарною і вимагає для свого вирішення залучення різних спеціалістів та пошуку нових методів корекційно-логопедичної роботи. У той самий час проблема профілактики дисграфії у дошкільників з ЗПР, заснованої на знанні особливостей базових складових психічної діяльності (програмування, регуляції та контролю), є функціональним базисом будь-якої психічної діяльності, зокрема і письма, досі є маловивченою. Аналіз літературних даних дає нам підставу стверджувати, що незважаючи на інтерес до проблеми дисграфії у дошкільників із ЗПР церебрально-органічного генезу, на різноманітність наукових досліджень та методичних розробок, так чи інакше торкаючись цієї проблеми, цілісне бачення її профілактики поки що відсутнє. Тому особливої значущості для практики дошкільної освіти в даний час набуває розробка науково обґрунтованих діагностичних методик, спрямованих на виявлення факторів ризику виникнення дисграфії та вибір напрямків, змісту та прийомів логопедичної роботи з профілактики даного порушення у дітей. У зв'язку з цим виникає необхідність у створенні технологій логопедичної роботи з профілактики дисграфії, заснованої на формуванні програмування, регуляції та контролю у дошкільників із ЗПР

церебрально-органічного генезу, виходячи з їх індивідуально-типологічних особливостей та адаптаційних можливостей.

Соціальна й практична значущість, а також недостатня наукова розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми магістерського дослідження «Особливості профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – на основі теоретико-експериментального вивчення особливостей програмування, регуляції та контролю рухових та пізнавальних функцій у дошкільників із затримкою психічного розвитку визначити напрямки, зміст та прийоми логопедичної роботи з профілактики дисграфії у цієї категорії дітей.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати науково-теоретичні засади вивчення проблеми порушень писемного мовлення, їх профілактики та корекції у дошкільників.
2. Визначити зміст методики дослідження особливостей програмування, регуляції та контролю рухових та пізнавальних функцій у дошкільників із ЗПР.
3. Вивчити особливості та визначити рівень сформованості базових складових психічної діяльності (письма) у дошкільників із затримкою психічного розвитку в порівнянні з однолітками, що нормально розвиваються.
4. Науково обґрунтувати та розробити зміст поетапної логопедичної роботи з профілактики дисграфії у старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження – базові складові психічної діяльності (письмо) у дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження – логопедична робота з профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Гіпотеза дослідження. Характер несформованості базових складових психічної діяльності (письма) у дошкільників з ЗПР визначається якісною неоднорідністю особливостей програмування, регуляції та контролю рухових і пізнавальних функцій, враховуючи які можливо створити технології логопедичної роботи, що є не тільки засобом управління розвитку навичок, значущих для оволодіння письмом, але і засобом самовдосконалення цим видом діяльності. Побудовані з урахуванням особистісно-орієнтованого підходу, які спираються на індивідуальні особливості дітей, технології логопедичної роботи з розвитку зазначених функцій у системі профілактичного впливу щодо попередження у дошкільників дисграфії істотно підвищують їх готовність до оволодіння письмом.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні та біографічні:* спостереження, психодіагностичні методи: тестові завдання, констатуючий та формуючий експеримент; збір та аналіз анамнестичних даних, вивчення медико-психолого-педагогічної документації, анкетування;
- *математичні:* кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

База дослідження: Тячівський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 Тячівської міської ради Закарпатської області; Тячівський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 5 Тячівської міської ради Закарпатської області

Теоретико-методологічні засади дослідження: науково-теоретичні

положення про психофізіологічну структуру письма, програмування, регуляції та контролю психічної діяльності (Т. Ахутіна (2008), М. Бернштейн (1990), О. Лурія (2006), Л. Цветкова (1997) та ін.); нейрофізіологічні та нейропсихологічні положення про системну організацію вищих психічних функцій (Л. Виготський (1982), О. Лурія (2006), Л. Цветкова (1997)); положення про взаємозв'язок рухового, мовного та когнітивного розвитку та комплексний підхід до їх вивчення (Л. Виготський (1982), О. Лурія (2006), С. Рубінштейн (2000) та ін.); а також положення загальної та спеціальної психології та педагогіки: про єдність законів нормального та аномального розвитку (Л. Виготський (1984), В. Синьов (1994), Г. Трошин (1915)); про складну структуру дефекту при аномальному розвитку (Л. Виготський (2003), В. Синьов (1994)); загальних та специфічних закономірностях аномального розвитку (В. Лубовський, 2011). Крім того, ми використовували системний підхід до діагностики та корекції мовних порушень (Н. Борякова (2002), Л. Виготський (1997), Р. Лалаєва (2003), Р. Левіна (1967), Л. Спірова (2003), Т. Філічева (1993)), спираючись на теорію про провідну роль навчання в розвитку (Л. Виготський (1997), Д. Ельконін (1999)).

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- експериментально отримано нові порівняльні дані про своєрідність формування базових складових психічної діяльності (програмування, регуляції та контролю) у дошкільників з ЗПР, визначено та спрогнозовано фактори ризику виникнення труднощів оволодіння письмом;
- визначено типологію основних операційних складових психічних функцій та специфіку їх формування у дітей із ЗПР, а також виявлено роль недорозвинення базових складових психічної діяльності, що виявляються в порушеннях програмування, регуляції та контролю з різним ступенем виразності, у оволодінні письмом дітьми із ЗПР;
- науково обґрунтовано та розроблено логопедичні технології профілактики дисграфії у дошкільників із ЗПР, засновані на інтеграції роботи з формування програмування, регуляції та контролю у розвиток рухових та

пізнавальних функцій, що реалізуються в процесі логопедичних та загальнорозвиваючих занять зі старшими дошкільниками із ЗПР.

Теоретична значущість дослідження полягає у розширенні та поглибленні теоретичних уявлень про сутність та особливості програмування, регуляції та контролю психічної діяльності старших дошкільників з ЗПР, у створенні корекційно-розвивальної технології формування програмування, регуляції та контролю в процесі логопедичної роботи з профілактики дисграфії у дошкільників ЗПР, а також у теоретичному обґрунтуванні етапів, напрямів, змісту корекційно-логопедичного впливу з формування програмування, регуляції та контролю рухових та пізнавальних функцій.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблені та впроваджені в практику технології диференційованої логопедичної роботи з профілактики дисграфії у дошкільників з ЗПР, засновані на розвитку програмування, регуляції та контролю рухових і пізнавальних функцій, дозволяють удосконалювати корекційно-розвивальну роботу з її ефективність.

Практична значущість результатів дослідження виявляється у тому, що запропоновані технології логопедичної роботи, розроблена система профілактичних заходів, конкретних методичних рекомендацій, може бути використана вихователями, логопедами, дефектологами, психологами з метою оптимізації корекційно-логопедичного впливу з профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку з ЗПР, що в сукупності забезпечує реалізацію міждисциплінарного підходу до вирішення проблеми профілактики дисграфії. Також результати дослідження можуть бути відображені у лекційних курсах, у курсах на вибір (з проблем профілактики та корекції порушень письма у дітей із ЗПР) та використані у практичних та лабораторних заняттях у рамках вивчення дисципліни «Логопедія».

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VIII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)», 26 жовтня

2022 р., м. Кам'янець-Подільський та *VIII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», 17 листопада 2022 р., м. Кам'янець-Подільський.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у тезах:

1) А.В. Сімко, О.О. Ключкей Особливості міждисциплінарного підходу до профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку : Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.) : *матеріали VIII Міжнародній науково-практичній конференції*, 26 жовтня 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 47–50.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 117 сторінок.

ВИСНОВКИ

За результатами теоретико-експериментального дослідження можна зробити такі висновки:

1. В даний час питаннями, що вимагають більш глибокого розгляду є: розширення уявлень про причини та прояви порушень письма у дітей із ЗПР церебрально-органічного генезу, про вплив несформованості програмування, регулювання та контролю психічної діяльності на появу дисграфії у дітей із ЗПР, про взаємозв'язок їх розвитку у рухових та пізнавальних функціях.

Вирішення цих питань суттєво підвищить ефективність логопедичної роботи з профілактики дисграфії, оскільки традиційна логопедична робота з дошкільниками із ЗПР найчастіше недостатньо ефективна з метою профілактики дисграфії, внаслідок того, що вона реалізується без урахування ролі несформованості програмування, регуляції та контролю у механізмах порушень письма. Крім того, логопедичні методи, що застосовуються, орієнтовані більше на подолання порушень усного мовлення, а профілактика дисграфії здійснюється в умовах загальної підготовки до шкільного навчання.

2. Визначення напрямів, які потребують більш ретельного вивчення, дозволило розробити комплексну методику вивчення програмування, регуляції та контролю рухових та пізнавальних функцій з метою визначення особливостей даних функцій у дошкільників із ЗПР та визначення напрямків логопедичної роботи з профілактики дисграфії.

3. Якісний та кількісний аналіз результатів проведеного дослідження з позиції міждисциплінарного підходу виявив найбільш характерні варіанти структури порушень досліджуваних функцій у дітей із ЗПР церебрально-органічного генезу – «чинники ризику», які надалі можуть спричинити виникнення порушення письмової мови. У дітей із ЗПР виявився взаємозв'язок низького рівня сформованості рухових та пізнавальних функцій з особливостями самостійного планування, регуляції та контролю, що надалі може бути пусковим механізмом до виникнення дисграфії, оскільки

несформованість програмування та контролю у письмовій діяльності взаємопов'язана та обумовлена їх несформованістю у процесі розвитку та пізнавальних функцій.

Функціональний розвиток рухової і пізнавальної сфер у онтогенезі відбувається набагато раніше оволодінням дитиною письмом. Письмо як вид складної психічної діяльності спочатку формується на основі рухового та пізнавального розвитку, а в подальшому вже виступає засобом подальшого розвитку рухової та когнітивної сфер.

4. Експериментальне дослідження підтвердило прямий позитивний взаємозв'язок несформованості у дошкільників з ЗПР програмування, регуляції та контролю, що виявляється з різним ступенем виразності у рухових та пізнавальних функціях. В одних дітей виявлялися порушення програмування, регуляції та контролю переважно рухових функцій, в інших – пізнавальних. У першому випадку у дітей спостерігалось недорозвинення регуляторних функцій, переважно ланки контролю та більшою мірою технічної сторони рухового акту. Розвиток програмування психічної діяльності характеризувався вищим рівнем, що зумовлювало вищий рівень розвитку пізнавальних функцій. У другому випадку у дітей спостерігалось більш виражене недорозвинення регуляторних функцій, включаючи ланку програмування та контролю.

Дані констатуючого експерименту свідчать, що порушення програмування, регуляції та контролю мають комплексний і системний характер, виявляються різною мірою вираженості у структурі дефекту. Тому виявлення у дошкільному віці недостатнього рівня розвитку базових складових психічних функцій та здійснення цілісної взаємопов'язаної системи спеціально підібраних завдань та вправ, спрямованих на формування програмування, регуляції та контролю виконання програм, з поступовою інтеріоризацією та автоматизацією структури діяльності допоможе досягти динаміки розвитку, а врахування особливостей, рівня сформованості функцій програмування, регуляції та контролю.

5. Корекційно-розвивальний логопедичний вплив, спрямований на підготовку до оволодіння письмом і на профілактику дисграфії у дошкільників з ЗПР, передбачало взаємодоповнюючі напрямки роботи, спрямовані на формування базових складових діяльності, що є передумовами пізнавальних функцій та на розвиток і корекцію пізнавальних функцій.

Технології логопедичної роботи з профілактики дисграфії необхідно реалізовувати за двома напрямками (розвиток програмування, регулювання та контролю рухових функцій та пізнавальних функцій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Анализ трудностей в процессе овладения детьми чтением и письмом. Москва : АПН РСФСР, 1960. С.339–461.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с.
3. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. Принципы системной организации функций. Москва : Наука, 1973. С.5–61.
4. Ахутина Т.В., Пылаева Н.М. Преодоление трудностей учения: нейропсихологический подход. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 320 с.
5. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2017. 140 с.
6. Белова О.Б. Спеціальна методика розвитку мовлення. навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2018. 212 с.
7. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2017. 140 с.
8. Белова О.Б. Спеціальна методика розвитку мовлення. навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2018. 212 с.
9. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии. Москва : Физкультура и спорт, 1991. 288 с.
10. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. Москва : Наука, 1990. С. 373–392.
11. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / за ред. А.М. Богуш. [2-е вид., доп.]. Київ : Вид. Дім «Слово», 2011. 704 с.
12. Богуш А.М. Мова дітей : посібник для дошкільнят та соціальних педагогів / під заг. ред. С. Чередниченко. Київ : Кобза, 2003.
13. Богуш А.М., Шиліна Н.Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.

14. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ : Вид. Дім «Слово», 2010. 374 с.
15. Богуш А.М., Горіна Ж.Д., Кисельова О.І., Трифонова О.С., Черкасов М.П. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
16. Борякова Н.Ю. Ступеньки розвитку. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей. Учебно-методическое пособие. Москва : Гном-Пресс, 2002. 64 с.
17. Борякова Н.Ю., Касицына М.А. Психолого-педагогическое обследование детей с задержкой психического развития в условиях специального детского сада / Коррекционная педагогика, 2003. №2. С 33–37.
18. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии : учеб.для студентов вузов. Москва : АСТАстрель Транзиткнига, 2005. 384 с.
19. Власова Т.А., Лубовский В.И., Цыпина Н.А. Дети с задержкой психического развития. Москва : Педагогика, 1984. 256 с.
20. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Санкт-Петербург : СОЮЗ, 1997. 96 с.
21. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Санкт-Петербург : Лань, 2003. 654 с.
22. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6-ти т. Москва : Педагогика, 1982-1984.
23. Гаврилова Н.С. Вплив недорозвитку кінестетичного праксису на формування у дітей вимови фонем. Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. II. С. 23–36.
24. Гаврилова Н.С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. Зб. наук. Праць КПНУ ім. І. Огієнка / за редакцією О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2010. С. 120–127.

25. Гаврилова Н.С. Порухення фонологічного боку мовлення у дітей : монографія. Кам'янець Подільський : ТОВ Друк Сервіс, 2011. 200 с.
26. Гальперин П.Я. Введение в психологию: учебное пособие для вузов. Москва : Университет, 1999. 332 с.
27. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Москва : Наука, 1966. С. 236–276.
28. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навчально-методичний посібник до Базової програми «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 160 с.
29. Данилавічюте Е. А. Порухення письма в учнів II-IV класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ : Ін-т дефектології АПН України, 1997. 239 с.
30. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій) : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2002. 96 с.
31. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. Москва : Директ-Медиа, 2008. 1287 с.
32. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2009. 293 с.
33. Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка (роль двигательного анализатора в формировании высшей нервной деятельности). Москва : Педагогика, 1973. 144 с.
34. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 330 с.
35. Лалаева Р.И., Бенедиктова Л.В. Дифференциальная диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников. Санкт-Петербург : Образование, 1997. 170 с.
36. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В., Зорина С.В. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития : учеб.пособие. Москва : ВЛАДОС, 2003. 304 с.
37. Лебединская К.С. Клиническая систематика ЗПР / Журнал

невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова, 1980. № 3. С. 44–60.

38. Левина Р.Е. Недостатки чтения и письма у детей. Москва : Учпедгиз, 1940. 121 с.

39. Левина Р.Е. Педагогические вопросы патологии речи у детей / Специальная школа, 1967. вып. 2 (122). С. 121–130.

40. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1983. Т.1. 392 с.

41. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Просвещение, 1969. 214 с.

42. Логинова Е.А. Нарушения письма. Особенности их проявления и коррекции у младших школьников с задержкой психического развития : учебное пособие / под ред. Л.С. Волковой. Санкт-Петербург : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2004. 208 с.

43. Лубовский В.И., Новикова Г.Р., Шалимов В.Ф. Принципы диагностики психического дизонтогенеза и клиническая систематика задержки психического развития. / Дефектология, 2011. №5. С.17–26.

44. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). Москва : Педагогика, 1978. 224 с.

45. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. Москва : Академия, 2006. 384 с.

46. Лурия А.Р. Язык и сознание. Москва : Изд-во МГУ, 1979. 319 с.

47. Малярчук А.Я. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.

48. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / под ред. В.И. Селиверстова. Москва : ВЛАДОС, 2003. 408 с.

49. Мілевська О.П. Застосування структурного аналізу розуміння тексту у навчанні учнів із затримкою психічного розвитку / Актуальні питання корекційної освіти, 2015. Вип. 6. С. 124–129.

50. Микадзе Ю.В. Нейропсихология детского возраста : учеб. пособие.

Санкт-Петербург : Питер, 2008. 288 с.

51. Озерцкий Н.И. Методика исследования моторики : психомоторика. Москва-Ленинград : Гос. мед.изд-во, 1930. 176 с.

52. Парамонова Л.Г. Предупреждение и устранение дисграфии у детей. Санкт-Петербург : Союз, 2001. 240 с.

53. Психологія / за ред. Ю.Л. Трофімова : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Либідь, 2005. 560 с.

54. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.

55. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Київ : Промінь, 2000. 75 с.

56. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога. Москва : АРКТИ, 2000. 208 с.

57. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 3-тє видання доп. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2009. 160 с.

58. Семенович А.В. Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте. Метод замещающего онтогенеза : учеб.пособие. Москва : Генезис, 2007. 474 с.

59. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основы дефектології : навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів. Київ : Вища школа, 1994. 143 с.

60. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. Москва : ТЦ Сфера, 2003. 288 с.

61. Соботович Е.Ф. Механизмы речевой деятельности в норме и патологии / Дети с проблемами в развитии, 2004. №2. С. 4–6.

62. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическа структура речової діяльності і механізми її формування. Київ : ІЗМН, 1997. 44 с.

63. Спирова Л.Ф. Недостатки произношения, сопровождающиеся

нарушениями письма. Логопедия : методическое наследие / под ред. Л.С. Волковой. В 5 кн. Кн. IV : Нарушение письменной речи : Дислексия. Дисграфия. Москва : ВЛАДОС, 2003. С. 152–167.

64. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / укл. : Андрієнко В. І., Бондар В. І., Гроза Е. П., Синьов В. М. [та ін.]; за ред. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма матер, 2003. 436 с.

65. Тарасун В.В. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: читання «з першого погляду» / Дефектологія, 2000. №4. С 21–25.

66. Тарасун В.В. Морфологічна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями у розвитку (нейропсихологічний підхід) : монографія Київ, 2008. 298 с.

67. Трошин Г.Я. Антропологические основы воспитания. Сравнительная психология нормальных и ненормальных детей : в 2 т. Петроград : издание клиники доктора Г.Я.Трошина, 1915. Т. 1. 404 с.

68. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Нарушения речи у детей: пособие для воспитателей дошкольных учреждений. Москва : Профессиональное образование, 1993. 232 с.

69. Хватцев М.Е. Логопедия : уч. для пед. Институтов. Москва : Учпедгиз, 1937. 299 с.

70. Хомская Е.Д. Нейропсихология: 4-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 496 с.

71. Цветкова Л.С. Методика нейропсихологической диагностики детей. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Российское педагогическое агентство, Когито-центр, 1998. 128 с.

72. Цветкова Л.С. Нейропсихология счета, письма и чтения: нарушение и восстановление. Москва : Юристь, 1997. 256 с.

73. Цвирко О.Ю. Нейропедагогический подход к проблеме предшкольной подготовки. Предшкольная подготовка детей : сборник научных статей / под ред. Л.С. Колмогоровой. Барнаул, 2010. С. 264–273.

74. Чередніченко Н.В. Типи та механізми дисграфічних помилок у писемному мовленні молодших школярів. Науково-методичний журнал «Логопедія», 2012. № 2. С. 94–102.

75. Шевченко С.Г. Подготовка к школе детей с задержкой психического развития. Москва : Школьная пресса, 2004. 95 с.

76. Эльконин Д.Б. Психология игры : 2-е изд. Москва : ВЛАДОС, 1999. 360 с.

77. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.

78. Яковлева С.В. Условия формирования простейших видов произвольного действия у детей преддошкольного возраста. Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального ребенка / под ред. А.Р. Лурия. Т.2. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1958. С. 47–71.

79. Braver T.S., Bongiolatti S.R. The role of frontopolar cortex in subgoal processing during working memory. *Neuroimage* 15: 523–536, 2002. pp. 523–536.

80. Braver T.S., Cohen J.D., Schreiber D.S. A Computational Model of Prefrontal Cortex Function / In Touretzky D.S., Tesauro G., Leen T.K. (Eds.) *Advances in Neural Information Processing Systems*. MIT Press, 1995. pp. 141–148.

81. Duncan J. An adaptive coding model of neural function in prefrontal cortex / *Nature Reviews Neuroscience*, 2001. Vol.2. pp.820–829.

82. Kirkwood M.W., Weiler M.D., Holmes-Bernstein J. et. al Sources of Poor Performance on the Rey-Osterrieth Complex Figure Test among Children with learning difficulties : A dynamic Assessment approach / *The Clinical Neuropsychologist*, 2001. Vol.15, No.3. P.345–356.

83. Maehr J. Right! Young Children Can Write! / *Extensions : Newsletter of the HIGH/SCOPE Curriculum* 4, 1989. pp. 1–4.

84. Norman D.A., Shallice T. Attention to action: Willed and automatic control of behavior. *Cognitive neuroscience : a reader* / M.S. Gazzaniga. Oxford : Blackwell, 2000.

85. Norris E., Mokhtari K., Reichard C. Children's use of drawing as a pre-writing strategy. *Journal of Research in Reading*, 1998. Vol. 21. Issue 1. pages 69–74.
86. Stuss D.T., Alexander M.P. Executive function and the frontal lobes: a conceptual view / *Psychological research*, 2000. Vol. 63. №3–4. - pp. 289–298.
87. Taylor E. *Psychological Appraisal of Children with Cerebral Defect*. Cambridge : Massachussets, 1959.
88. Welsh M.C., Pennington B.F., Groisser D.B. A normative-developmental study of executive function: A window on prefrontal function in children / *Developmental Neuropsychology*, 1991. Vol. 7. pp. 131–149.
89. Zelinkova-Absolonova Z. Sluchova analyza a diferenciacie u patlavych deti / Z. Zelinkova-Absolonova. *Otazky defektologie*, 1963–1964. № 9.